

Izvoare istorice comentate

TRATATUL DACO-ROMAN DIN ANUL 89

⟨După o îndelungată perioadă de liniște la frontiera dunăreană, în iarna anului 85—86 e.n., dacii au atacat prin surprindere provincia Moesia, înfrângând armata romană și ucigându-l pe guvernatorul Oppius Sabinus. Împăratul Domițian veni în grabă în Moesia, respinse trupele dace peste Dunăre, iar în vara anului 87 îl trimise în Dacia pe prefectul pretoriului Cornelius Fuscus, care însă, atras într-o cursă de noul rege Decebal, a fost înfrânt și ucis. După o pregătire minuțioasă, în anul 88, noul comandant roman, Tettius Iulianus, înfrânse armata dacă la Tapae, obligându-l pe regele Decebal să ceară pace. Istoricul *Cassius Dio*, în „Istoria romană“, Cartea LXVII, Cap. 7, menționează împrejurările și condițiile păcii; dar influențat de tradiția senatorială, ostilă lui Domițian, minimalizează semnificația reală a acestei păci⟩.

Textul ¹

Domitianus, invins de Marcomani ² și pus pe fugă, trimise în grabă ⟨soli⟩ la Decebal ³, regele dacilor, solicitându-l să încheie un tratat ⟨de pace⟩, pe care mai înainte i-l refuzase ⟨regelui dac⟩, deși acesta i-l ceruse de mai multe ori ⁴. Acesta acceptă acordul (deoarece era foarte strimtorat ⁵), dar nu consimți să vină în persoană la discuții, ci îl trimise pe Diegis ⁶ cu câțiva bărbați ⁷, care să restituie armele și pe unii dintre prizonieri ⁸, ca și cum nu i-ar fi avut decît pe aceștia ⁹. După aceasta Domițianus puse diadema ⟨pe capul⟩ lui Diegis ¹⁰, ca și cum ar fi fost cu adevărat învingător și în situația de a da dacilor un rege ¹¹, și dăruî soldaților onoruri și bani ¹²; ⟨apoi⟩ ca un învingător ¹³, trimise la Roma ¹⁴ niște soli și o scrisoare din partea lui Decebal, dar despre care se spunea că ar fi plăsmuit-o ⟨el⟩ ¹⁵. Și își împodobi sărbătoarea ⟨triumfului⟩ cu multe obiecte prețioase, nu din cele luate pradă ¹⁶ (dimpotrivă, el cheltui pentru ⟨încheierea⟩ tratatului, dîndu-i lui Decebal și atunci bani mulți ¹⁷ și meșteșugari specializați în tot felul de lucrări, atît civile, cît și militare ¹⁸ și promițîndu-i să-i dea multe și pe viitor ¹⁹.

Cassius Dio, *Istoria romană*, Cartea LXVII, cap. 7 (traducere nouă)

Comentariu istoric

(1). Așa cum a arătat Radu Vulpe în *Din istoria Dobrogei*, II, p. 62, folosind un text al lui Iordanes, *Getica*, XIII, 76, împăratul Vespasian, după respingerea în iarna anului 69/70 a cetelor dace care năvăliseră în

Dacia, „le-a plătit dacilor stipendii pentru pacea pe care ei aveau s-o respecte timp de 15 ani“, aceasta potrivit principiului că, pentru menținerea păcii la frontiere, „după ce își impuneau prestigiul cu forța, <împărații romani> nu pregetau să-și plătească vecinii, având aerul că împart daruri unor supuși“. Ori, în anul 85, fie că Domițian refuzase să le mai plătească stipendiile, fie că, mai probabil, refuzase o sporire a lor, dacii, pentru a-i forța mina, au năvălit în Moesia și au jefuit-o. Se vede astfel că „politica stipendiilor“ nu a fost o inovație a lui Domițian și că „stipendium“ nu însemna de loc un „tribut“, ci o plată acordată dacilor considerați „apărători ai liniei Dunării“ : o formulă care fără a greva prea mult bugetul Imperiului, asigura atît liniștea la frontieră, cît și pătrunderea civilizației romane în „Barbaricum“.

(2). Marcomanii erau o populație germanică, care locuia în Boemia și se învecina cu statul roman la Dunărea de mijloc, în dreptul provinciei Noricum ; împreună cu Quazii, altă populație germanică, locuind pe țărmul stîng al Dunării mijlocii în dreptul provinciei Pannonia, erau popoare clientelare ale Imperiului din vremea împăratului Tiberius. După înfringerea lui Oppius Sabinus, Domițian le-a cerut detașamente care să lupte împotriva dacilor ; cum ei au refuzat (și odată cu ei și iazigii sarmați din Cimpia Pannonică), împăratul a trimis trupe împotriva lor, care însă au fost înfrînte. Această expediție a avut loc *după* victoria lui Tettius Iulianus din 88 ; dovadă stă faptul că în timp ce trupele romane ocupau Banatul, un detașament, Cohorta XIII urbană, condusă de tribunalul militar Gaius Velius Rufus, care luptase în Dacia sub comanda lui Tettius Iulianus, a fost trimis împotriva Marcomanilor și Quazilor „prin regatul lui Decebal, regele dacilor“, deci pe valea Mureșului. Aceasta dovedește că între 88 și 89 trupele romane au rămas pe teritoriul Daciei, iar Decebal a făcut mai multe oferte de pace, care însă au fost respinse de Domițian, pînă cînd înfringerea suferită din partea celor două populații germanice l-a silit să accepte propunerile regelui dac.

(3). Domnia lui Decebal începe tocmai în decursul acestui război, mai probabil la începutul anului 87, atunci cînd marile pregătiri militare întreprinse de Domițian, printr-o masivă concentrare de trupe și prin solicitarea de sprijin adresată triburilor germanice, a făcut să apară gravitatea situației : regele Duras, așa cum spune Cassius Dio (LXVII, 6, 1) „care domnise mai înainte, lăsase de bună voie domnia lui Decebal, care era foarte priceput în treburile militare“. Din faptul că îndată după preluarea puterii noul rege a solicitat de mai multe ori tratative de pace rezultă și agerimea lui politică : Dacia se afla în primejdia de a se găsi izolată în fața covârșitoarei superiorități romane, așa încît o înțelegere în condiții onorabile era preferabilă unei lupte al cărei rezultat apărea incert. Aceeași agerime politică se vedește și din imediata acceptare a propunerilor de pace făcute de Domițian.

(4). Înfringerea de la Tapae din vara anului 88, urmată de instalarea trupelor romane pe teritoriul Daciei și de perspectiva continuării războiului, l-a îndemnat pe Decebal să ofere „de mai multe ori“ pacea, pe care însă Domițian a respins-o ; iar dacă ofensiva romană nu s-a mai

produs, aceasta s-a datorat campaniei întreprinse de Domițian împotriva Marcomanilor și Quazilor, campanie sfârșită cu un eșec pentru armata romană. Folosind acest moment psihologic, regele dac a făcut o nouă ofertă de pace, pe care împăratul roman s-a grăbit să o accepte: în aceste condiții pacea nu mai putea fi un „diktat“, ci o soluție de compromis, chiar dacă în favoarea romanilor.

(5). Expresia aceasta este foarte ambiguă așa încît o explicare satisfăcătoare a ei nu s-a putut da. Ceea ce se poate afirma în chip cert este că: 1) regele dac suferise o înfrîngere severă la Tapae așa încît forța militară de care dispunea acum era sensibil slăbită; 2) armata romană se găsea pe teritoriul Daciei și se regrupa în vederea unei noi ofensive, care trebuia să aibă drept obiectiv Sarmizegethusa; 3) ajutor de la neamurile germanice nu mai putea primi, acestea fiind ele însele amenințate de romani. Aceste aspecte par a explica afirmația lui Cassius Dio. În orice caz trebuie exclusă ipoteza lui Carl Patsch despre posibilitatea unor mișcări separatiste în Dacia.

(6). Această întrevvedere între Domițian și Diegis a avut loc în Pannonia, unde împăratul venise pentru a urmări desfășurarea operațiunilor. Afirmația lui Cassius Dio că Domițian „fusesse pus pe fugă“ de Marcomani este exagerată, dovadă că germanii nu au năvălit în Imperiu, ci s-au pregătit pentru a întâmpina o nouă ofensivă romană, care s-a și produs ceva mai târziu. Diegis, după afirmația lui Martialis, era fratele lui Decebal și lucrul este foarte probabil dacă ținem seama că, așa cum a demonstrat Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 47 și 73, la daci, ca la toți tracii, însă se mai păstra sistemul succesiunii agnatice, potrivit căruia „moștenirea tronului nu revenea descendentului direct, ci celui mai în vîrstă dintre agnați, de obicei un frate“, așa încît „Diegis, ca frate și deci ca moștenitor al tronului dac în ordinea normei agnatice la daci, ca și la tracii, era pe deplin împuternicit să ia angajamente în numele Statului dac“. De aceea, faptul nu trebuie interpretat ca un refuz al regelui dac de a trata cu împăratul, ci ca o măsură de prevedere: în condițiile prezenței unei armate romane pe teritoriul Daciei, care putea relua oricînd ofensiva, prezența lui Decebal era indispensabilă.

(7). Este vorba de un grup de nobili daci (*pileati*), care nu numai să alcătuiască suita lui Diegis, dar să asiste în calitate de reprezentanți ai aristocrației la tratativele ce urmau să se desfășoare și de garanți că angajamentele pe care dacia și le luau aveau să fie respectate și îndeplinite.

(8). Armele restituite erau probabil mașinile de război pe care dacia le capturasera fie în timpul invaziei din Moesia, fie — mai ales — de la oștirea înfrîntă a lui Cornelius Fuscus. Indiferent de numărul lor, faptul în sine reprezenta preocuparea regelui dac de a cîștiga bunăvoința împăratului roman, ceea ce subliniază odată mai mult starea de necesitate în care se găsea Decebal. Ceea ce este mai greu de înțeles este refuzul lui de a restitui aquilele legiunii a V-a Alaudae, pe care le capturasese în anul 87 (și pe care Traian le-a recuperat abia în anul 101, împreună cu alt armament, cu ocazia cuceririi unei cetăți dace, care se

presupune a fi cea de la Costești), cînd se știe cîtă importanță acordau romanii unei astfel de restituiri. Este aceasta o dovadă că, în esența ei, pacea din 89 a fost o pace de compromis.

(9). Sînt aici înțeleși atît prizonierii luați din Moesia, cu ocazia expediției de pradă din iarna anului 85/86, cît și soldații căzuți prizonieri în campania lui Cornelius Fuscus. Este de la sine înțeles că o solie care trebuia să discute condițiile păcii nu putea fi însoțită de *toți* prizonierii. Merită să fie subliniată insistența cu care Cassius Dio minimizează de fiecare dată orice fapt care ar fi putut contribui la crearea unei imagini mai favorabile a activității lui Domițian. De aceea, trebuie observat că, în ciuda insinuării lui Cassius Dio că au fost restituiți numai „unii dintre prizonieri, ca și cum nu i-ar fi avut decît pe aceștia“, nici un alt izvor (și nici Dio) nu menționează eliberarea altor prizonieri romani în timpul războaielor lui Traian cu dacii : se menționează arme, mașini de război, tehnicieni sau dezertori, dar nici odată prizonieri. Iată de ce apare ca foarte probabil că, după încheierea păcii, prizonierii au fost eliberați, lăsîndu-li-se în schimb dacilor prada de război luată.

(10). Încoronarea lui Diegis reprezintă aspectul simbolic al recunoașterii supremației romane : prin el Decebal se recunoștea rege clientelar al statului roman și se angaja să respecte toate obligațiile ce decurgeau din această poziție juridică. Formula fusese aplicată mai înainte de Nero în Armenia și avea să fie aplicată în 116 de Traian în Parthia. Scena s-a petrecut în Pannonia, de unde Domițian urmărea situația din regiunea Quazilor și Marcomanilor.

(11). O nouă încercare de minimalizare a acțiunilor lui Domițian : în scena încoronării lui Diegis nu era vorba „de a se da un rege dacilor“, ci de a se da o recunoaștere oficială din partea statului roman regalității dace în persoana lui Decebal, ca urmare a recunoașterii de către acesta a poziției de rege clientelar al Romei. Această recunoaștere implica și angajamentul roman de a-l sprijini pe regele dac atîta vreme cît acesta își va îndeplini obligațiile ce-i reveneau.

(12). Recompensele acordate de împărat ostașilor romani sînt amintite de mai multe inscripții : astfel centurionul Lucius Valerius Proclus, din legiunea a V-a Macedonică, „a fost dăruit cu coliere, cu brățări și cu falere“ ; „Centurionul Marcus Iulius Avitus din legiunea a V-a Macedonica a o fost dăruit de două ori cu daruri în decursul războiului cu dacii și al celui cu germanii“ ; iar mai sus-menționatul Gaius Velius Rufus, care făcuse o expediție împotriva Quazilor și Marcomanilor trecînd „prin regatul lui Decebal, regele dacilor“ a fost dăruit „cu coroana murală, cu două lăncii și cu două steaguri“. În afara sumelor de bani, principalele recompense ce se acordau soldaților și mai ales subofițerilor erau : *brățările* (armillae) de aur sau de argint, adesea împodobite cu pietre prețioase, acordate ostașilor și ofițerilor, cetățeni romani, pentru acțiuni deosebite ; *coroana murală* (coroana muralis) de aur și împodobită cu turnuri pe toată circumferința era recompensa ostașului care, cu ocazia asaltului, ajunsese primul pe zidurile orașului dușman ; *lancea* (hasta pura) fără vîrf, simbol al bravurii personale în luptă ; *falerele* (phalerae), plăci rotunde din aur sau argint, pe care erau gra-

vate embleme sau figuri, se purtau pe piept și erau acordate pentru acte de curaj excepțional; *colierul* (torques) de aur, se purta de obicei la gît și *steagul* (vexillum) recompensă pentru acțiuni individuale cu rezultate spectaculoase. Toate aceste recompense, pe care deținătorii le purtau cu mîndrie, aveau și scopul de a stimula întrecerea între ostași în acțiuni de bravură personală sau colectivă.

(13). Din nou încercare de a minimaliza victoria romanilor, obținută sub auspiciile lui Domițian; dar realitatea este categorică: Decebal fusese învins, trupele romane se găseau pe teritoriul Daciei, sprijin din partea Marcomanilor și Quazilor nu putea primi, iar o nouă ofensivă romană se pregătea. Iată de ce regele dac a preferat soluția politică a păcii unei noi confruntări militare incerte. De altfel, principiul roman în materie de raporturi cu «barbarii», potrivit căruia o înțelegere trainică nu putea avea loc decît în urma unei victorii care să-i oblige pe «barbari» să recunoască supremația romană, s-a realizat și cu această ocazie: Decebal a devenit *rex socius et amicus*, adică rege clientelar cu toate obligațiile ce decurgeau din această poziție: în primul rînd aceea de a respecta teritoriul Imperiului și chiar de a contribui la apărarea lui și apoi de a-și conforma politica externă celeia a statului roman. Singurul punct slab al Romei era că ea încheia pacea după ce suferise un eșec la altă frontieră, așa încît trebuia să se mulțumească cu o pace de compromis: dacă la încheierea ei ea era în întregime favorabilă Imperiului roman, odată cu scurgerea timpului și consolidarea statului dac tocmai ca rezultat al sprijinului pecuniar și tehnic acordat de romani, ea tindea să devină favorabilă dacilor. Este ceea ce a înțeles Traian și ceea ce explică graba cu care, după preluarea puterii, acesta a început războiul cu dacii.

(14). Întrucît la încheierea acordului Domițian se găsea în Pannonia, întrederea cu Diegis avusese loc aici; dar cum acordul încheiat avea nevoie de ratificarea senatului, o delegație alcătuită din *pileati* și foarte probabil condusă tot de Diegis a plecat la Roma pentru a solicita și obține ratificarea, ceea ce s-a și întîmplat. Cît privește conținutul scrisorii lui Decebal, el rămîne necunoscut; dar după toate probabilitățile el cuprindea angajamentul de respectare a tratatului și de recunoaștere a supremației romane.

(15). Încă una din insinuările tradiției senatoriale, deoarece este evident că întrucît scrisoarea era dusă și predată senatului de către delegația de *pileati* daci, ea nu putea cuprinde decît date compatibile cu structura acordului.

(16). Triumful lui Domițian a avut loc la sfîrșitul anului 89; deoarece germanii nu fuseseră înfrinți, el s-a sărbătorit numai împotriva dacilor. Dar din cuvintele vagi și ambigue ale lui Cassius Dio nu ne putem face nici o idee cu privire la conținutul „obiectelor” înfățișate cu această ocazie.

(17). Suma de bani pe care împăratul se angaja să o plătească regelui dac era un *stipendium*: fără să-i cunoaștem cuantumul, el trebuia să fi fost asemănător sau ceva mai mare decît cel plătit de Vespa-

sian. Știm sigur că el era plătit în fiecare an, deoarece în cartea LXVIII, 6, Cassius Dio spune că Traian „era apăsător de gîndul că romanii trebuiau să plătească *anual* sume de bani dacilor“.

(18). Este aspectul cel mai important al prevederilor tratatului: Imperiul roman se angaja să furnizeze regelui dac tehnicienii de care avea nevoie pentru consolidarea statului; instructori militari, care să instruiască armata dacă după metodele romane; ingineri pentru proiectarea și supravegherea ridicării construcțiilor civile și militare și constructori care să dirijeze lucrările. Ei au fost folosiți înainte de toate în scopuri militare și mai ales pentru întărirea sistemului de cetăți din Munții Orăștiei. Ce însemnătate au avut acești tehnicieni în acțiunea de ridicare a potențialului militar al Daciei se poate vedea din obligația pe care Traian a impus-o regelui dac la sfîrșitul primului război daco-roman (101/102) cînd i-a cerut nu numai să-i restituie, dar să se angajeze că pe viitor nu va mai primi alții în serviciul său. Numai că măsura de a lua în slujba lui tehnicienii romani nu era lipsită de primejdie pentru regele dac: deoarece, potrivit metodelor diplomației romane, acești tehnicieni trebuiau să joace și rolul de informatori și să dezvăluie statului major roman detaliile sistemului de fortificații. Așa se explică faptul că armata romană a putut escalada „munții întăriți cu ziduri“, cum numește Cassius Dio sistemul fortificațiilor dace. Totuși, pînă la urcarea pe tron a lui Traian, consolidarea sistemului defensiv dac, cu ajutorul tehnicienilor romani, a făcut din Dacia cel mai puternic stat «barbar».

(19). Cu toate că, cel puțin pînă la moartea lui Domițian, Imperiul și-a îndeplinit obligațiile asumate prin tratatul din 89, contribuind la consolidarea statului dac, avantajele pentru Roma au fost și ele considerabile: pe lingă faptul că, datorită tratatului, influența civilizației romane în Dacia a crescut considerabil, liniștea care a domnit la frontiera dunăreană timp de 12 ani (89—101) a asigurat provinciilor sud-dunărene o remarcabilă prosperitate, în timp ce întărirea dispozitivului militar roman, prin stabilirea în cele două Moesii a 4 legiuni, grăbea procesul de romanizare a populației moesice și încercuia Dacia dinspre vest, sud și sud-est. Dar din cauza caracterului ei de compromis, pacea din 89 nu avea sorți de durată: pentru că dacă și înainte de ea regatul dac se arătase un adversar atît de primejdios, ce avea să se întîmple atunci cînd, puternic consolidat, mulțumită sprijinului tehnicienilor romani, avea să-și dea seama de încercuirea romană care se realizase tot ca rezultat al păcii?

Indicații metodice

Ținînd seama de noua structură a programei clasei a VIII-a, care acordă luptelor daco-romane o pondere sensibil mai mare decît în trecut, oprindu-se mai îndelung și asupra războiului daco-roman din 85—89, se impune ca profesorul să reflecteze mai stăruitor asupra felului în care va înfățișa acest eveniment care a determinat hotărîrea lui Traian de a cuceri Dacia: ce împrejurări l-a provocat; ce conținut *efectiv* a avut;

ce implicații a suscitât și ce urmări a declanșat. Ori, toate aceste aspecte se lămuresc în lumina unei exacte înțelegeri a tratatului din 89, care fixează atât semnificația războiului, cât și locul lui în contextul relațiilor daco-romane.

Textul va fi introdus numai după ce se va fi expus în întregime războiul din 85—89. Făcînd lectura tratatului, profesorul va atrage atenția elevilor asupra atitudinii constant defavorabile a lui Cassius Dio față de împăratul Domițian, cerîndu-le să urmărească *datele pozitive*, adică condițiile *concrete* care rezultă din *conținutul tratatului*, nu aprecierile subiective și răuvoitoare ale tradiției senatoriale. Comentariul istoric va trebui făcut pas cu pas și cu *raportarea la hartă*, deoarece numai urmărind harta se poate vedea situația *concretă* a beligeranților și urmările ce decurgeau în chip firesc din ea.

Analiza textului va îngădui pe de o parte o recapitulare succintă a principalelor momente ale lecției pînă la încheierea păcii din 89, iar pe de alta deschiderea unei perspective asupra războaielor daco-romane din perioada lui Traian. Este stăruitor recomandabil ca istoria politică a geto-dacilor să fie înfățișată elevilor în 2 lecții : prima, de la formarea statului dac sub Burebista pînă la Decebal (87 e.n.), care să cuprindă și civilizația geto-dacă ; iar a doua de la urcarea lui Decebal pe tronul Daciei pînă la 106, cuprinzînd refacerea unității statului dac, primejdia încercuirii romane, războiul din 85—89, pacea din 89, cauzele și desfășurarea războaielor daco-romane pînă la desființarea statului dac (106). În orice caz, cu ocazia analizării tratatului din 89, profesorul va trebui să accentueze cu vigoare că el *nu* a reprezentat (așa cum din păcate se mai găsește încă în unele cărți) o pace „umilitoare“ pentru romani, ci dimpotrivă, că în momentul încheierii ei, ea a fost favorabilă romanilor și că numai caracterul ei de compromis a făcut ca, în decursul timpului, ea să tindă (dar *numai* „să tindă“) a deveni favorabilă dacilor. În sfîrșit, profesorul va trebui să arate cît de mult se schimbase în favoarea romanilor contextul politic în timpul lui Decebal, în comparație cu cel atât de favorabil acțiunilor lui Burebista : aceasta pentru a nu lăsa nici cea mai mică îndoială în mintea elevilor cu privire la capacitatea politică și militară a lui Decebal ; pentru că, dacă prin campaniile victorioase din 85—87 el își arătase capacitatea militară, pacea din 89 demonstrează în chip strălucit capacitatea lui politică.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 297—299 ; 2. Carl Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Viena, 1937, p. 26—32 ; 37—38 ; 3. Radu Vulpe, *Romanii la Dunărea de jos (Din istoria Dobrogei, vol. II)*, București, 1968, p. 69—74 (o viziune nouă și originală a întregii chestiuni, însoțită de o apreciere echitabilă a păcii din 89) ; 4. Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 278—284 (o foarte bună și circumstanțială expunere a războiului din 85—89, însoțită de analiza critică a izvoarelor ; la p. 282, cea mai bună traducere de pînă acum a textului lui Cassius Dio).

AUREL IORDĂNESCU